

Csatlós Judit – Csengei Andrea – Horváth Kitti – ze Eszter – Thury Lili: Tettek ideje. Egy közösségi kiállítás születése

A Kassák Múzeum és a Közélet Iskolája együttműködésével 2017. január 25. és április 2. között a Kassák Múzeumban megvalósult *Tettek ideje – Lakhatási mozgalmak a 20. században* cím kiállítás a tömeges lakhatási problémák megoldására törekv közösségi és önszervezd kezdeményezéseket mutatta be.

A kiállítás létrejöttét a hajléktalanságot megtapasztalt kutatókkal folytatott közel egyéves munka előzte meg, így nem múzeumi szakemberek válogatását láthatta a közönség, hanem az együttműködésben kristályosodott ki a kiállítás koncepciója és a dokumentumok bemutatási módja. A csoport közösen kialakított koncepció alapján, előre meghatározott irányelvek szerint dolgozott. Közös célunk volt, hogy a társadalom peremén élők szemszögéből és velük közösen mutassuk meg a szegénység történetét. A megélhetésért folytatott praktikákra, a közös cselekvésre és az önszerveződés történeti példáira helyeztük a hangsúlyt. Írásunkban arra igyekszünk választ keresni, hogy miért láttuk fontosak a részvételen alapuló együttműködést, milyen alapelvek szerint alakítottuk ki a közös munka kereteit, és bemutatjuk az egyéves folyamat tapasztalatait.

A RÉSZVÉTEL KORA

Az elmúlt évtizedeket a kortárs művészet a részvétel korának nevezi. Az együttműködésen alapuló művészeti gyakorlatok gyakran részesülnek elismerésben csak azért, mert ezt a megvalósulási formát választották (Foster 2006: 191.). E művészi munkák célja a közönség aktivizálása, az alkotó kiemelt pozíciójának megkérdőjelezése, a művészet eszközeivel társadalmi problémák láthatóvá tétele, ezekről dialógus indítása. Felmerül viszont a kérdés, hogy mit érnek el a projekteken részt vevő közösségek a láthatósággal, és valóban a közösség társadalmi problémájának láthatóságáért küzd-e a kezdeményezés. Képesek-e a részvételi projektek a bevont csoportot vagy egyént arra ösztönözni, hogy aktívan, konfliktusokat vállalva, alakító módon viszonyuljanak a környezetükhöz (Miessen 2007)? A kritikai megközelítések figyelembevételével igyekeztünk kialakítani a Közélet Iskolája – Kassák Múzeum együttműködését, amely a múzeumi részvételi gyakorlatok alkalmazásának igényére, illetve a csoport önművelődési és önszerveződési vágyára épített.

A Kassák Múzeum számára a részvételi muzeológiai gyakorlat egyik alapvető, a praxist megelőző kérdésfelvetése volt, hogy miként válhat nyitott és hozzáférhető intézménnyé eddig nem reprezentált társadalmi közegek számára úgy, hogy szakmai relevanciáját is megőrizze. Claire Bishop szerint e kérdés megválaszolásához meg kell állapítani, hogy kik az intézmény jelenének és múltjának résztvevői, illetve milyen történetek mesélhetők el egyáltalán az adott intézmény terében. Ebben a tekintetben a múzeum számára meghatározó volt, hogy a lakhatási mozgalmak témája és a pedagógiai módszerekre építő emancipációs tevékenység Kassák Lajos 1930-as évekbeli tevékenységéhez illeszkedik, amelynek nyomán a kiállítási és a kutatási program teret biztosít a szociálisan érzékeny témák és művészeti projektek bemutatásának. A múzeum társadalmi beágyazódása és Kassák szellemisége miatt egyaránt fontossá vált, hogy a múzeum valódi kapcsolatot építsen ki a szociális hátránnyal küzdő csoportokkal: olyan emberekkel, akik Kassák művészi munkájának is a fókuszában álltak. A Kassák Múzeum és a Közélet Iskolája együttműködésének keretében az önreflexív intézményi attitűd és a társadalmi felelősségvállalási igény jelentette az első lépést ahhoz, hogy a múzeum utat nyisson a lakhatási szegénységben élők által megfogalmazott kérdéseknek és véleményeknek. Emellett feladatunknak tekintettük a reprezentáción túl a tanító és emancipációs funkciót betöltő közvetítés új formáinak kialakítását (Bishop 2014: 56–62.).

Nina Simon szerint a részvételre épülő múzeumi gyakorlatokban az intézmény szerepe az, hogy platformot biztosítson a különböző értelmezések számára, és különböző kimenetelű tapasztalatokra kínáljon lehetőséget (Simon 2010). A *Tettek idejekiállításban* a részvétel különböző módjait igyekeztünk kidolgozni és felkínálni mind a kiállítást létrehozó csoport, mind a látogatók számára. A részvételre a társadalmi-kulturális rendszer új szempontú megközelítésére alkalmas eszközként tekintettük, amely lehetőséget nyújt arra, hogy egy hátrányos helyzetű csoport megmutassa kulturális preferenciáit és viszonyát a társadalomhoz. Mivel a gazdasági, szociális, műveltségi és végzettségi különbségek szerint a kultúra domináns és alárendelt használatai és értelmezései jönnek létre, a különböző olvasatok közötti konfliktusok és egyeztetések a hegemon vagy kanonizált történetek folyamatos átértékelését idézik elő. A múzeum nyilvános terében létrehozott sajátos olvasatok egyrészt hozzájárulnak a társadalom és a kultúra egységesítő képének lebontásához, másrészt a történeti és művészeti forrásanyag kapcsán új jelentéseket tárnak fel. Tehát a múzeum a kortárs kultúrában betöltött funkcióját is újrafogalmazhatja azáltal, hogy a befogadó társadalomra nem kizárólag közönségként tekint, hanem konkrét csoportok számára megnyitja a „múzeumi teret”, hogy saját történetüket megjeleníthessék.

A demokratizálódás igénye nem kizárólag a művészeti és múzeumi térben kap hangot, a pedagógia és a tudományos kutatás szintén igyekszik érvényre juttatni a részvételi módszereket a saját szakterületén. Arjun Appadurai (2006), aki a „kutatáshoz való jog” elméletét és gyakorlatát kidolgozta, amellyel érvel, hogy a kutatás nem egy szűk elit kiváltsága, hanem állampolgári jog, amivel az egyének megszerezhetik a mindennapi döntésekhez és érdekképviselőkhöz szükséges tudást és tájékozottságot. A részvételi akciókutatás ezt a jogot érvényesíti, amikor a kutatók

hátrányos helyzetű emberekkel közösen vizsgálják az őket körülvevő valóságot, reflektálnak a folyamat során megszerzett tapasztalataikra, és lépéseket tesznek helyzetük előmozdítása érdekében. Az érintettek részvételére alapozott tudományos kutatás fontos pillére a Paulo Freire *Pedagógia del Oprimido (Az elnyomottak pedagógiája, 1970)* című könyvében megfogalmazott – és a gyakorlatba is átültetett – nevelésfilozófia, amely összeköti a pedagógiát és a társadalmi átalakulást. Eszerint a pedagógiai folyamat során az elnyomott csoportok tagjai megtanulnak saját magukra (újra) teljes értékű emberként és állampolgárként tekinteni azáltal, hogy elemzik és megértik elnyomásuk szociális gyökereit, és megoldásokat keresnek megszüntetésükre.

Csengei Andrea, a Közélet Iskolája kutatója szerint „a részvételi akciókutatás egy legalább négy ismeretlenből álló egyenlet. 1. Részvétel. Adottnak tűnik, de mi van, ha nincs résztvevő vagy nem alkalmas a feladatra? Illetve kérdés még a részvétel mélysége vagyis, hogy az érintettek a valóságban milyen súllyal és intenzitással vesznek részt a folyamatban; 2. Kutatás. Kutatunk, persze. De mit, hol, hogyan és minek? 3. Akció. Ez sokáig ismeretlen számunkra. Az elején fogalmunk sincs, hogy mivé fejlődik a kutatás, hová fogunk kilyukadni, de abban biztosak vagyunk, hogy a jelenlegi helyzetet szeretnénk megváltoztatni. 4. Reakció. Még ismeretlenebb. A kívülállók visszajelzései és a kutatás társadalmi hatása kiszámíthatatlan. A részvételi akciókutatás összességében egy élő, önmagát generáló, lélegző, lüktető folyamat, aminek részeseivé válunk, és ami a részünkké válik.”

ELZMÉNYEK

Intézményi keret

A Tettek ideje – Lakhatási mozgalmak a 20. századbancímű közösségi kiállítás a Kassák Múzeum Életmód és társadalmi mozgalmak a modernitásban című programjába illeszkedik, amely Kassák Lajos kultúraközvetítő és közéleti szerepét a társadalom megváltoztatására irányuló törekvésekkel összefüggésben vizsgálja. A kritikai kultúrakutatás és a kulturális antropológia módszereinek alkalmazása, valamint az együttműködés a különböző forrásközösségekkel megágyazott a részvételi alapú, aktuális kérdéseket felvető múzeumi munkának. A Közélet Iskolájával megkezdett közös munkának is megvannak az előzményei az intézményben. 2014-ben a SozialMarie társadalmi innovációs díj magyar fővédnöke Sasvári Edit, a múzeum vezetője volt. Ehhez kapcsolódott A Város Mindenkié (AVM) csoport és Csoszó Gabriella kortárs fotóművész közreműködésével megrendezett kiállítás, és a „lakhatási mozgalmak” témájával foglalkozó több esemény.

A Közélet Iskolája oktatási és kutatóközpont 2015-ben azért jött létre, hogy a hátrányos helyzetben, kirekesztésben élő emberek számára utat nyisson a tudatos állampolgárrá válás felé. Alapvetése, hogy minden ember egyenlő, s a tudás erőt ad ahhoz, hogy az érintettek felismerjék problémáikat, válaszokat találjanak a kérdéseikre, és változtatni tudjanak a helyzetükön. A kirekesztés elleni hatékony fellépés érdekében a Közélet Iskolája kutatási tevékenységet folytat az

egyenlőtlenségeket előidéző, illetve fenntartó társadalmi-politikai rendszerek vizsgálatára. Azokat az eszközöket is kutatja és propagálja, amelyekkel a változás érdekében fel lehet lépni. Hogy ez a tudás minél több emberhez jusson el, ingyenes elméleti és gyakorlati képzéseket, közéleti olvasó- és beszélgető klubokat szervez a társadalmi egyenlőtlenségek okairól, az állampolgári jogokról és az érdekérvényesítés eszközeiről.

A Közélet Iskolája tehát olyan kutatásokat végez, amelyek a társadalmi változásért küzdő emberek és szervezetek igényeire válaszolnak, és szakmai tanácsadással segítik azokat, akik el akarnak mélyedni egy számukra fontos téma vizsgálatában. A szervezet *Mikor van a tetteknek ideje, ha nem ilyenkor?!* címmel 2015-ben részvételi akciókutatást végzett, hogy feldolgozza és a nyilvánosság elé tárja a 20. századi magyarországi lakhatási mozgalmak történetét. A kutatás a magyar társadalomtörténet egy eddig lényegében láthatatlan szeletét kívánta feldolgozni: mit tettek a lakhatási gondokkal küzdő, gyakran szélsőségesen szegény emberek azért, hogy emberhez méltó körülmények között éljenek? A kutatás egyik célja volt, hogy a ma lakásszegénységben élők a múlt tapasztalatait feldolgozva kiálljanak a jogaikért, az alapvető szükségleteik kielégítéséhez szükséges erőforrásokért.

A Közélet Iskolája kutatása

A *Mikor van a tetteknek ideje, ha nem ilyenkor?!* című programot két társadalomkutató, Dósa Mariann és Udvarhelyi Tessza Éva kezdeményezte, akik arról is döntöttek, hogy hajléktalanságban és lakhatási szegénységben élők részvételével fogják kutatni a magyarországi lakhatási mozgalmak történetét. A részvételiség tehát az első pillanattól alapvető kritérium volt. A nyílt felhívásra jelentkezőket hasonló okok motiválták: lakásszegénységben éltek. Mindannyian szerették volna megérteni a mai magyar társadalom működését – hogyan alakulhatott ki a mai lakáshelyzet –, és kapaszkodókat kerestek ahhoz, hogy egyszer emberhez méltó körülmények között lakhassanak. A kutatás megkezdése előtt két fontos feladat volt. Az egyik az etikai kódex megalkotása, amely a csoport minden tagja által elfogadott működési szabályokat foglalta keretbe. A másik fontos cél a feladat meghatározása és megértése volt: mi a kutatás tárgya, és mit nevezünk lakhatási mozgalmaknak? Eszerint a mozgalom olyan, alulról építkező szerveződés, amely egy érdekcsoport közös problémájának megoldásáért küzd a mindenkori hatalommal szemben. A lakhatási mozgalmak a megfizethető lakhatásért és/vagy a kor elvárásainak megfelelő, emberhez méltó lakhatásért küzdenek, de elképzelhető, hogy ezt nem fogalmazzák meg nyíltan. A meghatározás alapján a csoport közösen döntötte el, hogy egy-egy jelenség megfelel-e a közös definíciónak.

A Közélet Iskolája csoport hetente egyszer találkozott az Auróra közösségi házban három óra hosszára. A találkozókön értékelték az elmúlt hét történéseit, tájékoztatták a többieket a saját kutatási eredményeikről, segítséget kértek és nyújtottak egymásnak, és közösen meghatározták a következő feladatokat. A munka ugyanakkor tanulási folyamat is volt – minden héten más moderálta a találkozót, az elhangzott előadásokat értékelték, visszajelzéseket adtak egymásnak –, ami egy közösség születéséhez vezetett. Csengei Andrea megfogalmazásában: „Tartoztunk

valahová. Olyan társak vettek körül, akik tudják, hisz átérték, átéltek, milyen, ha nincs cigarettád, nincs mit enned, vagy kikapcsolták az áramot. A csoport által erősödünk. A társadalom előtt is fel mertük már vállalni, sőt a szemükbe köptük: lakásszegénységben élünk. Már nem szégyelljük. Ez nem a mi szégyenünk. És meg akartuk mutatni a világnak, a cinikusoknak, az értetleneknek, hogy nem vagyunk »mi, magyarok« olyan passzívok, mint gondoljuk, és léteznek jelentős szerveződések Magyarországon a megfelelő lakhatásért.” A Közélet Iskolája a kutatás eredményeit molinókiállítás formájában mutatta be szociális intézményekben 2016 februárjától.

TETTEK IDEJE, EGY KÖZÖSSÉGI KIÁLLÍTÁS LÉTREJÖTTE

A csoport: motivációk, szerepek

A Közélet Iskolája kutatásában a kezdeményező két társadalomkutató és kilenc, lakhatási szegénységben élő érintett dolgozott együtt. Az egyéves történeti kutatás idején a résztvevők havi ösztöndíjat és utazástámogatást kaptak, ami nem pusztán a bizonytalan egzisztenciális helyzet miatt volt fontos, hanem mert ezzel munkaként tekintettek a csoport tevékenységére. A kutatócsoport összetétele nemcsak a mai magyarországi lakhatási válság főbb jellemzőit tükrözte: arra is rávilágított, hogy fontos komolyan venni, hogy a részvételi akciókutatásban az érintettek végzik a kutatómunka nagy részét.

A kutatócsoport tagjai közül hatan vállalták a kiállítás létrehozását is: Csécsei Ilona, Csengei Andrea, Palotai Magdolna, Szombathy Károly, Udvarhelyi Éva Tessa és Witmann Nándor (aki menet közben lemorzsolódott). Ők minden bizonnyal pozitívan éltek meg a mögöttük álló évet, és motiváltak voltak az eredmények megmutatásában, annak ellenére, hogy a múzeum nem tudott sem ösztöndíjat, sem utazási támogatást adni. Tehát egy már működő és elkötelezett csoporttal indult a munka, ami nagymértékben hozzájárult a projekt későbbi sikeréhez – jóllehet az új tagok (a Kassák Múzeum képviselőiben jelen lévők) csoporton belüli pozíciójának kialakítása, a korábban kialakult szerepek és munkamódszerek átrendeződése nem volt súrlódásmentes.

A Közélet Iskolájának tagjai továbbra is kutatóként vettek részt a munkában. Ugyanakkor ez a kutatói szerep már nem elsősorban a témához kapcsolódó újságcikkek, tanulmányok, történeti anyagok feltárását jelentette. A fényképek értelmezése, a csoport szándékainak, életformájának, vágyainak a kifejezéséhez illeszkedő történetek megtalálása, a közös vizuális és írott nyelv megalkotása volt a feladat. Tehát a részvételi folyamat az identitás megfogalmazásának és kifejezésének útja volt. A Kassák Múzeumot képviselő résztvevők szerepét kurátorként határoztuk meg, akik a közösség belső nézőpontját tükröző értelmezések létrehozását segítették, és ösztönözték az érintetteket az önreprezentáció kialakítására.

A közös munka tehát nem merült ki a kiállított tárgyak kiválasztásában, térbeli elhelyezésében és szcenírozásában, hanem újabb jelentéseket kellett felfejtenünk és létrehozunk. A múzeumi csapat menet közben is alakult: az első szakaszban Csatlós Judit antropológus és Őze Eszter

művészettörténész, a múzeum kurátorai vettek részt a programban; néhány hónappal később csatlakozott Horváth Kitti, a Budapesti Metropolitan Egyetem hallgatója, valamint Thury Lili, a Magyar Képzőművészeti Egyetem végzős tervezőgrafikus hallgatója. Minden résztvevő számára fontos motivációt jelentett a részvételi művészet iránti érdeklődés, ezzel összefüggésben a társadalmi felelősségvállalás szükségessége.

A csoportmunka kiindulópontjaként fontos szempont volt, hogy tudását és tapasztalatát minden résztvevő mozgósítsa a közös cél érdekében: tehát a múzeumi munkatársak ne mondjanak le szakmai tudásukról, az érintettek pedig a tapasztalataik megosztásáról. Ez egyáltalán nem volt könnyű feladat: egyfelől törekedni kellett a tudományos nyelvből és az információkhoz való egyenlőtlen hozzáférésből, az egzisztenciális helyzet különbségeiből adódó hatalmi viszonyok lebontására; másfelől az intimitás határainak megőrzésére, hiszen a lakhatás a mindennapok és az intim szféra szerves részét alkotja.

A munkafolyamat

A kiállítás létrehozását megelőző közel egyéves munkafolyamatban kialakítottuk a közös cselekvés kereteit: a résztvevők képessé váltak elképzeléseik kifejezésére, a felmerülő konfliktusok megfogalmazására, a döntéshelyzetek kezelésére, és egy saját közös történet létrehozása során megtapasztalták a kollektív cselekvés örömét. A munka ismerkedési szakasszal kezdődött, amikor kölcsönösen igyekeztünk szavakba önteni bizonytalan érzéseinket, egymással szemben támasztott elvárásainkat. A kiindulópontot az érintett tagok által megfogalmazott állítás jelentette: számukra a múzeum (általában) olyan tér, ahova maguktól nem mernek elmenni; ugyanakkor az intézményre határozott tisztelettel és elismeréssel tekintettek. A tapasztalataik és elképzeléseik szerint számukra a múzeumi tér zárt és ismeretlen világ. Az érintettek és a múzeum munkatársai a kiállítás műfajához teljesen más elgondolásokat, igényeket és szempontokat társítottak. Elsődleges feladattá vált tehát, hogy a múzeumi teret mindannyiunk számára otthonossá tegyük: hogy közösen tudjunk gondolkodni a múzeum és a kiállítás lehetséges szerepeiről és céljairól.

A legegyszerűbb megoldást választottuk: közösen néztünk kiállításokat, és megbeszéltük az élményeinket. A választásban a csoport meglévő kötődéseit vagy a lakhatási mozgalmakhoz kapcsolódó témákat részesítettük előnyben. A Kassák Múzeum és a József Attila Emlékhely esetében a névadó művészek élettörténete, műveikben megfogalmazott (az érintettek számára) ismerős élethelyzetek és érzések játszották a főszerepet. Az Újpesti Roma Helytörténeti Gyűjtemény, a budafoki Barlanglakás Múzeum, a Magyar Zsidó Levéltár és Múzeum pedig egy-egy élő forrásközösséghez kapcsolódik, amelyek múzeumi megjelenítése önreprezentációs kérdés. Ezek a tárlatok kiváló kiindulásul szolgáltak annak megtárgyalására, hogy egy közösség miként gondolkodik és mit tart érdemesnek megmutatni magáról, hogyan látja magát egy csoport, és miként látják őket mások. Az újpesti tárlat pedig nemcsak a helyiek aktív közreműködése, a személyes és közösségi történelem szemléletes összekapcsolása miatt vált emlékezetessé, hanem a családi fényképekből összeállított tablók karakteres látványa miatt is.

A kétheti csoporttalálkozókra feszes munkatempót és napirendet követtünk. Az alkalmak 30-45 perces példákkal illusztrált előadással kezdődtek, amelyek a múzeumok társadalmi szerepével és a reprezentáció kérdéseivel foglalkoztak: szegénység a fotográfia történetében; sztereotípiák megjelenése a képi ábrázolásokon; a múzeumok funkciója; részvételi gyakorlatok a kortárs képzőművészetben; társadalmi csoportok „kiállítása”; **közösségi múzeumok**; tárgytörténetek stb. Az előadásokat a Kassák Múzeum kurátorai tartották: a gyakorlat közben jutottunk el a sok információt tartalmazó előadásoktól a rövid, néhány példára építő, problémaorientált témafelvetésekhez. A moderálási technikánk is csiszolódott: később inkább kérdeztünk, és többet hallgatunk, ugyanakkor személyiségünkön adódóan egymást is ellensúlyoztuk (a viták és a nézetek ütköztetése, a kivárás). A kezdetben megtervezett ütemezés mellett az aktuálisan felmerülő kérdések, szempontok szerint az egyes alkalmak témái folyamatosan módosultak. Lépésről lépésre, közösen döntöttünk arról, mit vár a csoport a lakhatási mozgalmak múzeumi feldolgozásától, milyen vágyak élnek a kiállítással kapcsolatban, kiknek készítjük a kiállítást.

A második blokkban a kutatók az általuk választott témához gyűjtött képanyagot és forrásokat mutatták be, és kiemelték a számukra legfontosabbakat. A párbeszédben nemcsak a döntést motiváló saját ismeretek és élmények körvonalazódtak, hanem a képek olyan jellegzetességeit is értelmeztük, amelyek csak a saját tapasztalatokkal rendelkezők számára tárulnak fel. Ez nem feltétlenül jelentette, hogy csoporton belül az értelmezés az egyes kérdésekben az egyöntetű álláspont kialakítása felé haladt volna. A képi információkra vonatkozó konkrét tudás (például a lomizás munkaeszközeinek azonosítása) mellett az érzelmi viszonyulás is fontossá vált (a közös cselekvés megjelenése, az átélhetőség). Ahogy a csoport is magába foglalta az ellentétes véleményeket és viszonyulásokat, a képek értelmezését sem tereltük a kizárólagos olvasatok felé. Eszerint egy mozgalom kifejezésének egyaránt módja lehet egy portré és egy tömegjelenet.

A tárgyak esetében előbb fogalmazta meg a csoport, mit szeretne látni – ezt aztán a múzeum munkatársai igyekeztek valóra váltani. Amíg fényképek a kevésbé dokumentált történelmi szituációkról is szép számmal kerültek elő, addig a létbizonytalanságban élők tárgyi kultúrája szinte nyom nélkül enyészett el, hasonlóan az aktivista megmozdulások efemer kellékeihez. Ahogy az egyes mozgalmak kulcsszereplői is gyakran burkolóztak homályba, illetve a nevek mögött rejlő töredékes információk nem érzékeltették a pontos mozgalmi szerepüket, elhivatottságukat, személyiségüket. Igyekeztünk a nők szerepét is elhelyezni a mozgalmak terében, de ehhez legfeljebb irodalmi szövegek és személyes benyomások adtak némi támpontot. A tárgyak és a kulcsszereplők választása tehát sokkal inkább az ötletek gyűjtésére és a sikertelen kísérletek újragondolására szorítkozott. Ebben a középső szakaszban így egyszerre formálódott a csoport közös identitása és a kiállítás „szoros” témája: amíg a Közélet Iskolája-kutatás a lakótelepi közösség-szerveződést egy újjalotai civil szervezet létrehozására koncentrálni vizsgálta, addig a mi találkozóinkon a lakótelepen élők mindennapi problémáira adott közösségi kezdeményezések (többek között az épületek mosókonyháiban létrehozott klubok) kerültek a középpontba. Jól szemlélteti ezt a roma lakásfoglalásokhoz fűződő összetett viszony is: a téma minden tagnak

fontos volt, mégsem sikerült megfogalmazni, hogyan illeszkedik ez a közös történetbe. El kellett dönten, hogy a lakhatásért folytatott gyakorlatok (tömegessé váló egyéni lakásfoglalás) vagy a roma kultúrához kapcsolódó értékek (családi kapcsolatok erőssége) fontosabbak-e a csoportnak, hiszen ez a bemutatott mikrotörténetek és az idővonal felépítése miatt megkerülhetetlen volt.

A munkafolyamat harmadik szakaszában azokat a „kurátori szempontokat” összesítettük, amelyek alapján a múzeum munkatársai elkészítették a kiállítási forgatókönyvet. Jóllehet ennek nem volt külön vitája, a konkrét kérdéseket megbeszéltük: az egyes témákat érintő tartalmi, rendezési, nyelvi és vizuális kifejezési formák, az események elhelyezése az idővonalon, a mozgalmak elnevezése. Arról is szó esett, hogyan hivatkozzon a csoport önmagára és segítőire a kiállítóterben: végül az „érintettek” és a „szövetségesek” kifejezéseknél maradtunk. Bizonyos témák megmutatásáról vagy kihagyásáról, egyes megnevezésekről szinte az utolsó pillanatig parázs viták zajlottak. Kiemelt szerepet kapott a csoport láthatósága a kiállítóterben, valamint a bemutatott tudás- és műtárgyanyag vizuális megjelenítése: az interpretáció formája.

Közös döntések

A kiállítás koncepciója nem teremtett konfliktusokat, inkább vitákba bonyolódunk, melyeket az egyes témákkal kapcsolatos érzelmi vagy értelmezési különbségek okoztak. Ám ezek megoldása és a különböző vágyak, álláspontok összehangolása csak még izgalmasabbá tette a közös munkát és a kiállítást. A Közélet Iskolája molinókiállítása eredetileg tizenegy témát dolgozott fel – Lakbérstrájkok a századfordulón; Barlanglakások Budapesten; Kunyhólakók az 1920-as és az 1930-as években; A Százados úti Művésztelep; Lakásfoglalások 1956-ban; Érdekvédelem az 1960–1989 között épült lakótelepeken; Érdekvédelem az államszocialista munkásszállón; Közösségi építkezés és házépítő kalákák; Lakásbérlők szerveződése a rendszerváltás idején; A rongyosforradalom; Roma lakásfoglalók –, a Kassák Múzeumban rendezett kiállításába azonban az egyik – a Százados úti Művésztelep története – nem került be. A kutatás elején megfogalmazott, majd a kiállítás előkészítése során újra és újra elővett meghatározásba a művésztelep létrejötte ugyanis nem illeszkedett bele. A mozgalomként való értelmezést támasztotta alá, hogy a művészek közösen léptek fel, és a csoportunk számára fontos volt a kezdeményezés sikere. A művészek viszont nem fogalmaztak meg politikai, szociálpolitikai célokat, nem éltek a társadalmi mozgósítás eszközeivel, és anélkül érték el céljaikat, hogy konfrontálódtak volna a hatalommal. Jóllehet nem minden témával kapcsolatban teljesültek maradéktalanul a mozgalmi kritériumok, ezek közül mégis több a kiállítás részévé vált – mint a kaláka vagy a roma lakásfoglalások. A pozitív példák ösztönző szerepe és a csoport számára fontos értékek megjelenése ugyanis néha felülírta a definitív korlátokat.

Komoly dilemmát okozott a Százados úti Művésztelep (mai) lakóinak viszonya a kutatócsoport narratívájához: a telephez köthető művészek ugyanis hátrították az együttműködést. Horváth Kitti készített interjút a telepi művészgeneráció egyik leszármazottjával arról, hogy a telephez kötődő művészek mennyire ismerik az alapítás körülményeit, és olvasatuk szerint ez önszerveződő folyamat volt-e. A válaszból egyértelművé vált, hogy a mai Százados úti alkotók nem tekintenek

közösségeként magukra, és nem kötődnek az alapítókhoz. Megkerülhetetlen kérdéssé vált, hogyha egy csoport vagy közösség nem azonosul az általunk létrehozott történettel, akkor megjeleníthetjük-e a kiállításban. Végül arra a közös megegyezésre jutottunk, hogy ezt a történetet nem mutatjuk be a Kassák Múzeumban megrendezett kiállításon.

Konfliktusok és feszültségek

A közös munka során a csoport a kisebb-nagyobb hullámvölgyek közepette is fenn tudta tartani a működés feltételeit, ami részben attól függött, hogyan voltunk képesek közösen megbirkózni a felmerülő feszültségekkel és konfliktusokkal. Az együttműködést jelentősen befolyásolták az egzisztenciális különbségek, de a közös munka előzményei is. A Közélet Iskolájának kutatói már egy általuk lezárt kutatáshoz kerestek kiállítási formát, ám a Kassák Múzeum bekapcsolódásával valójában új kutatási fázis indult el. Ennek felismerése és kimondása hosszabb időt vett igénybe.

A csapat tagjai között a társadalmi pozíció különbségei jelen voltak, habár ez a személyes kapcsolatokat nem befolyásolta. Egyrészt az intézményi háttérrel rendelkezők számára – még ha nem kaptak is fizetséget – a befektetett munka hosszú távon szakmailag megtérült, míg az érintettek számára inkább a személyes hozadék, illetve a kockázat kérdése merült fel. A Közélet Iskolája-tagok mindvégig önszorgalomból és elhivatottságból vettek részt a csoportban, a feladatokat szabadidejükben végezték. A megélhetésre fordított idejük és kötelességeik folytán pedig gyakran előfordult, hogy a megbeszélések nem teljes létszámmal zajlottak. Sőt, bizonyos esetekben a soron következő fajsúlyos döntéseket el is kellett halasztani. Másrészt a Kassák Múzeum (nyilvánvalóan) hozzáfért olyan anyagokhoz, amelyekhez a Közélet Iskolájának kutatói „hozzá sem szagolhattak” – bár ebben közrejátszott a múzeumi kutatórend ismerete, a kérések megfogalmazásakor az igazodás a gyűjteményi kategóriákhoz.

Leginkább az aktivista attitűd és a lassabb, nem közvetlen társadalmi hatást kiváltó múzeumi munka különbsége keltett feszültségeket. A muzeológia és a múzeum ugyanis kimondottan „lassú műfaj”: a tárgyak és szövegek korokon átívelő jelentéseinek felfejtése hosszú időt igényel, s ezt megsokszorozza, ha egy korábban láthatatlan történetnek keresünk kifejezőeszközt. A közvetlen hasznosságra irányuló, gyakorlatias aktivista tevékenységgel szemben az egyes fényképekről folytatott párbeszéd, a kép- és múzeumelméleti kérdések megvitatása haszontalannak vagy céltalannak tűnhetett; azt várta a csoport, hogy konkrét feladatokat teljesítsünk. Ráadásul a Kassák- és a Közélet Iskolája-csoport közti fáziseltolódás is ezt erősítette: a Közélet Iskolájának csapata a kutatással már elért az akció fázisába, amikor a Kassák bekapcsolódott a munkába.

A részvételi akciókutatásnak megvan a maga ritmusa és íve, mivel valóban elindul egy önmagát generáló folyamat, amit Csengei Andrea így foglalt össze: „Először befelé fordulsz, »rákattansz« a témádra, kutatsz, utánaolvasol, könyvtárazol, jegyzetelsz, interjúzol és írsz. Aztán összegzel. Akkor már inkább kifelé fordulsz, hiszen az összegzésed már a külvilágnak szól, reakciókra vagy kíváncsi. Később előadsz kisebb, majd nagyobb közönségnek. Még a kassákos közös munka előtt megszületett a magunk molinós utazó kiállítása, vagyis a részvételi akciókutatás akciórésze is.

Tehát tulajdonképpen egy teljesen egyenesen végigvitt folyamatot kellett újratekinteni [...]. Ha volt konfliktus, akkor – szerintem – az ebből adódott. De azt is gondolom, hogy amikor a csapat ráért arra, hogy itt valami személyes dolog készül (saját kép, saját szöveg), ismét alkalmassá vált a lelassulásra, és elkezdte új szempögből nézni a saját történetét. A kutatását, a szegénységét és a kiállítását egyaránt.”

Időre volt szükség tehát ahhoz, hogy az elvárások, az ütemezés és a tempó összehangolódnak. A csoportszerepekre lefordítva: az összeütközések a kutatók és kurátorok között artikulálódtak, ami az aktivisták és a muzeológusok közötti módszerek és illetékességi körök kérdését vetette fel. Az, hogy a kutatói és a kuratori szerepek nem minden esetben voltak egyértelműen szétválaszthatók, félreértésekhez, illetve megbántódásokhoz vezethetett. A kutatók ellenérzéseiknek adtak hangot, amikor például módszertani problémák felmerülésekor a kurátorok kutatási vagy interjúzási javaslatokat tettek. A nehéz helyzeteket a későbbiekben „ügyrend” kialakításával sikerült elkerülni: átláthatóvá és követhetővé tettünk minden munkafolyamatot.

A munkafolyamat legnagyobb adósága, hogy a közös munka lezárása nem történt meg, amit a csoporttagok hiányként éltek, élhettek meg. Az eredetileg tervezett ütemezés felborulásával a munka végén nem került sor a folyamat és a kiállítás közös megbeszélésére. A megnyitó nagyszerű élmény volt. Az érzelmi eltávolodást azonban segítette volna, ha sor kerül a közös kiértékelésre. Ezt terveztük, de a hosszúra nyúlt és mindig új fázisban tovább gyűrűző munka miatt végül elmaradt. Ez több körülményre vezethető vissza: egyrészt a 2016. december 23-i találkozó és a január 25-i kiállítás megnyitójának között megszakadtak a találkozók – elsősorban a kivitelezési munkák miatt –, és ez a megnyitót követően sem állt vissza. Így a projekt végét is eltérően éreztük: a kutatók a megnyitót, a kurátorok viszont a kiállítás zárását tekintették végpontnak. Mire a záró időpont egyeztetésére sor került, a résztvevők preferenciái megváltoztak: egy résztvevő egyáltalán nem kívánt részt venni a múzeumi programokban, és nem reagált az egyeztetésekre, míg a többiek közönségként és tárlatvezetőként is szerepet vállaltak a kiállítás közvetítésében.

Láthatóság

A részvételi művészet és múzeumi munka lényeges eleme, hogy az alkotás folyamata leolvasható a műről, amelyben a résztvevők is láthatóvá válnak. A kezdeti ötletek a résztvevők személyes jelenlétére épültek: mint az érintettek „élő könyvtára”. Ebben az elképzelésben az érintettek fizikailag is jelen vannak a múzeumi térben, és válaszolnak a látogatók kérdéseire. A kiállítást megelőző találkozások során folyamatosan finomodott, hogy mi az, amit a kutatók vállalhatónak éreznek. A csoportot és a közös munka folyamatát végül nyelvi síkok és vizuális kódok egymásba fonódásán keresztül tettük láthatóvá.

Mivel a munkafolyamatban a saját tapasztalatok, a személyes viszonyulások és asszociációk hangsúlyosak voltak, a bemutatás vezérfonalának is az egyéni választásokat (kedvenc képek, személyek és tárgyak) és a magyarázószövegeket választottuk. Ezekről a megszólalásokról

leválasztottuk a szövetségesek hangját: azokét, akik fényképészként, szociális munkásként, építészként, orvosként segítették a mozgalmakat. Ez a megoldás ahhoz is hozzásegített minket, hogy megőrizzük a **többszólamúságot**, ami olykor a kurátorok és a kutatók közti eltérő érvelésekben volt tetten érhető. Egy esetben választottunk performatív megjelenítést: az 1956-ban zajló tömeges lakásfoglalások bemutatására Tóth Eszter Zsófia interjúinak felhasználásával hangjátékokat készítettünk, amelyet a csoport tagjai adtak elő.

A transzparencia megvalósításának terepe a kiállítás vizuális rendszerének megtervezése volt, amit Thury Lili a csoport résztvevőjeként, a szociális tervezés elveihez igazodva készített. A szociális design szellemisége azon az attitűdön alapul, hogy az üzenet minél szélesebb körű társadalmi rétegekhez juthasson el – gyakran szociálisan rászoruló csoportokhoz. Egyes megközelítések szerint az igazán hasznos az, amikor explicit módon segítenek egy használati tárggyal az adott célcsoportnak, például megkönnyítik vele az életét. A befogadó tervezés és a **szociálisan érzékeny design** (*design for all*) gondolatában markánsan benne van a funkcionalizmus és a társadalmi felelősségvállalás. A tervezés során azonban nemcsak befogadóként kell tekinteni egy adott célcsoportra, hanem a munkafolyamatba is be kell vonni őket. Az érintettek közvetlen bevonása a tervezési folyamatba tehát nem az egyetlen lehetséges megoldás (pl. egy adott termék tervezési módszertanának közös kidolgozásával). A szociálisan érzékeny design közvetett módon is hasznos a társadalmilag elkötelezett tematikával foglalkozó ügyek számára.

A *Tettek ideje* kiállítás tervezési folyamatába az érintettek nem kapcsolódtak be közvetlenül, de a koncepció kidolgozásában és megvalósításában a közös döntések és értékelések fontos szerepet kaptak. A grafikai munka egyaránt követelt társadalmi érzékenységet, elkötelezettséget, szakmai tudást és mediátori képességeket. A vizuális rendszer több elemének kiválasztásáról a csoport együtt döntött (a színek meghatározása az arculatban, logó- és idővonal-variációk), ugyanakkor a grafikus is formálta a kiállítás tartalmi részeit, ami egy hagyományos megrendelő-tervező munkában aligha fordul elő. Tehát a műhelytalálkozók dialóguson alapuló, kölcsönös tudásátadásra épültek. A cél olyan átlátható kiállítási design létrehozása volt, amely segíti a látottak értelmezését, él a mozgalmak vizuális kódjaival, ugyanakkor a kevésbé látványos dokumentumokkal sem konkurál.

A grafika három alappillére a logó, a bemutatás rendje és az értelmezést könnyítő vizuális jelrendszer kidolgozása lett, amelyek számos ponton kapcsolódtak egymáshoz. A logóval szemben közös elvárásként jelent meg, hogy utaljon a mozgalmiságra, ugyanakkor illeszkedjen a Kassák Múzeum szellemiségéhez. Mivel a kiállítás különböző elbeszélőinek megkülönböztetésére egy jelrendszert is ki kellett alakítani, az arculati elemeket egy egyszerű szimbólum (/ jel) és olyan alapszínek (kék, piros, sárga) alkották, amelyek jól variálhatók, a kiállítótérben pedig konkrét funkciót is kaphattak. A „/” jel és a színek a különböző nézőpontokat jelölték: a piros a szövetséges, a kék az érintett perspektívát, a sárga pedig a történeti és politikai eseményeket mutatta. A kiállításon végighúzó idővonalat ugyanezen jel- és színrendszer vezérelte. Az idővonal kronológiai sorrendben mutatta be a lakhatási folyamatokat, a barlanglakók küzdelmeitől

a rendszerváltás körüli hajléktalansztrájkokig. Az elrendezés fő hangsúlyát az adta, hogy minden téma három szemszögből (érintettek hangja, szövetségesek szemszöge, illetve a szociálpolitikai kontextus összefoglalása) jelent meg. A vizuális hangsúly mindig az érintettek választásaira került. Tehát a bemutatás rendje és a tájékozódást segítő vizuális rendszer szorosan összetartozott.

Felmerült az igény, hogy ne csak hanggal, hanem arccal is megjelenítsük a résztvevőket. Ennek megvalósítására Csoszó Gabriella kortárs fotóművészt kértük fel, aki nyitott az együttműködő, dialógusalapú képalkotásra. A csoport munkamódszeréhez igazodva egy közös találkozó keretében dőlt el a fotózás koncepciója: a kiindulási alap mindenkinél a kiállításban megjelenő kedvenc képe lett. Csoszó a fényképezés során mindenkinél két inspirációra támaszkodott: egyrészt a képválasztást kísérő indoklásokra, másrészt az általa kért néhány soros instrukciókra arról, ki milyen elemeket látna szívesen a saját portréján.

Eredmények

A kiállítás ideje alatt összesen 22 tárlatvezetés valósult meg, valamint számos kapcsolódó program és múzeumpedagógiai óra. A Kassák Múzeum kiállításenkénti látogatószáma többnyire 500-600 fő. A *Tettek ideje* több mint 1200 látogatója messze túllépte a múzeum kiállításainak látogatottságát, emellett a médiamegjelenések nagy száma (interjúk és cikkek a napi- és hetilapokban, a művészeti sajtóban) tovább szélesítette azt a kört, akikhez a kiállítás üzenete – a civil kezdeményezések jelentősége és a lakhatás közügyjellege – eljutott. Reméljük, hogy ezzel együtt a látogatók is érzékenyebbek lettek a szegénység jelenségeire és empátikusabbak az érintettek iránt.

A Közélet Iskolája 2016 szeptemberében elindította következő részvételi akciókutatását ugyancsak lakhatási témában. Ez a kutatás, amelyben mozgássérült résztvevők alakították a kutatás menetét, szintén egy évig tartott. Az *Önállóan lakni – közösségben élni* kutatócsoport mára érdekérvényesítő csoporttá vált, amely a mozgássérült emberek önálló lakhatásáért küzd. Eközben a *Tettek ideje* 2017. május 1-jén SozialMarie-díjas lett. A 2000 eurós díjat Bécsben vehette át a csoport.

A több hónapos közös munka a résztvevők életében is fontos időszakká vált. Sok nehézséggel néztünk szembe egyénként és csoportként is. Mégis, mindannyian úgy érezzük, gazdagabb lett az életünk azáltal, hogy együtt kutathattunk és alkothattunk.

Irodalom

Appadurai, Arjun 2006 The Right to Research. *Globalisation, Societies and Education*, Jul. 167–177. (magyarul: A kutatáshoz való jog. [AnBlok 2011/5: 66-75.](#))

Bishop, Claire 2014 *Radical Museology: Or What's Contemporary in Museums of Contemporary Art?*

Walther König, Köln.

Freire, Paulo: *Pedagogia del Oprimido (Az elnyomottak pedagógiája)*. Tierra Nueva, Montevideo, 1970.

Foster, Hal 2006 Chat Rooms in Collaboration. In: Bishop, Claire (ed.): *Participation*. Whitechapel – MIT Press, London–Cambridge.

Miessen, Marcus 2007 The Violence of Participation. Spatial Practices Beyond Models of Consensus. *Springer in 1/2007 .eurozine.com Eurozine*
<http://www.eurozine.com/articles/2007-08-01-miessen-en.html>

Simon, Nina 2010 The Participatory Museum. *Museum 2.0*.
<http://www.participatorymuseum.org/chapter5/>

Közélet Iskolája Tettek ideje kutatás közös tanulmánya. Megjelent *Feketemosó* különszám.

Őze Eszter a szöveg megírásakor ELTE rendszeres művészeti ösztöndíjában részesült.

A Tettek Ideje kutatócsoport etikai szabályai című dokumentum a tanulmány 1. mellékleteként olvasható.

Csatlós Judit, Csengei Andrea, Horváth Kitti Nikolett, Őze Eszter és Thury Lili motivációs szövegei a tanulmány végén, a 2. mellékletben olvashatók (ábécé sorrendben).

Bogdáni út 40. Hangjáték, 2016. Szerkesztette: Tóth Eszter Zsófia, az óbudai Harisnyagyár dolgozóival készített interjúi felhasználásával. Előadók: Csécsei Ilona, Palotai Magdolna, Szombathy Károly, Őze Eszter.

1. melléklet

A Közélet Iskolája Tettek ideje kutatócsoport etikai szabályai

Hogyan viselkedünk és kommunikáljunk egymással?

mindannyian egyenrangúak vagyunk
együttműködünk egymással
tisztelőben tartjuk egymás magánszféráját
elfogadjuk egymást
aktívan részt veszünk a feladatokban
józanul jövünk

erőszakmentesen viselkedünk
pontosak vagyunk
lelkiismeretesen dolgozunk
vállaljuk a felelősséget a tetteinkért
egymás igényeit tiszteletben tartjuk
türelmesek vagyunk egymással
segítséget kérünk, ha szükségét érezzük
őszinték vagyunk egymással
nem vágunk egymás szavába
támogatjuk egymást
visszajelzést adunk egymásnak

Mit tegyünk konfliktus esetén?

minden esetben megbeszéléssel kezeljük a konfliktusokat
a személyes ellenszenvet/konfliktust nem hozzuk be a csoportba
nem első dühünkből reagálunk
nem várjuk meg, hogy a konfliktus elmérgesedjen
nem feltételezzünk egymásról dolgokat, hanem megkérdezzük bátran a másiktól/a csoporttól

Az egyének és a csoport viszonya

a csoportmunka elsőbbséget élvez
ha valaki nem végzi el a vállalt feladatot, minél hamarabb szól a csoportnak
tiszteletben tartjuk a csoport jó hírét, és vigyázunk rá
a csoportot is érintő problémákat minél előbb jelezzük a csoportnak

Döntéshozatal

Alapvetően konszenzussal döntünk mindenről, csak akkor szavazunk, ha máshogy nem tudunk döntésre jutni és muszáj. Mindenkinek saját felelőssége, hogy csak valóban indokolt esetben él a vétó lehetőségével – nem élünk vissza a vétójogunkkal!

2. melléklet

A résztvevők személyes motivációi

Csatlós Judit

A Kassák Múzeumban végzett munkában kezdettől fontosnak tartottam, hogy mozgósítsam a kulturális antropológiai képzésben elsajátított megközelítést, amely a kutatás alanyául szolgáló csoport nézőpontját, szempontját kívánja érvényre juttatni. A történeti jellegű kiállítások esetében az egykori résztvevők önértelmezését, az identitásformálódás mozzanatait és a társadalmi

szerepek saját értékelését igyekszem megjeleníteni. Ezáltal például a munkáskultúrának egy tagolt és rendkívül izgalmas, sokáig rejtett képe bontakozhat ki, ugyanakkor a korábbi tudományos diskurzusok kritikája is létrejöhet. Ezzel párhuzamosan 2012 és 2015 között a Kállai Ernő művészettörténeti és kritikai ösztöndíjas programom idején a társadalmi mozgalmak és a kortárs művészet kapcsolatára fókuszáltam. A kutatás során készített interjúk hatására egyre fontosabbnak tartottam az eredmények gyakorlati hasznosítását és társadalmi visszaforgatását. Ez az igény szerepet játszott abban is, hogy Szemző Zsófia képzőművésszel (az *Enyhén átszínezett* című kortárs képzőművészeti kiállítás részeként) 22 napon át működtettünk egy közösségi teret (Co-op Szövetkezet), melyet a részvételi alapú művészeti és civil kezdeményezések találkozóhelyeként képzeltünk el.

Ez a két út és érdeklődési kör motiválta a válaszomat, amikor a *Tettek ideje* kiállítás létrehozásának ötletét Udvarhelyi Tessza először vetette föl. A saját történetét (a hajléktalan aktivista identitását) formáló csoporttal folytatott közös munka ugyanis olyan lehetőségnek látszott, amely az intézményben rendelkezésre álló tudás és gyűjteményi gazdagság közvetlen társadalmi hasznosításához vezethet, és ezzel a múzeum egy új szerepet alakíthat ki a kortárs kultúrában. Ennek fényében számomra elsődleges szempont volt, hogy maga a kiállítás a Közélet Iskolája kutatáshoz hasonlóan részvételi és együttműködési módszerekkel valósuljon meg. Kíváncsisággal és némi félelemmel vágtam bele aztán a közös munkába, hiszen a csoportmunka számos kockázattal, konfliktussal és nehézséggel jár, ugyanakkor az intézmény számára is nagy a tét. Végül ez a szűk egy év az életem egyik legmeghatározóbb szakasza lett, amikor a közösség működéséről, másokról és önmagamról legalább ugyanannyit tanultam, mint a mozgalmi és aktivista életről.

Amikor egy kiállítási tervet elbírálnak, vagy támogatásra pályázunk, elsősorban számszerűsíthető eredményeket várnak tőlünk, így a látogatószám növelését, a befektetés megtérülését. Ennél sokkal nehezebben követhető nyomon, amikor a látogatók viszonyulásaiban vagy attitűdjeiben jelentkezik elmozdulások, amelyek, akár több élmény és impulzus egymásra rakódása révén, időben lassan következnek be. Mégis elsődleges vágyam volt, hogy a múzeum törzsközönsége nyitottá váljon a tőle eltérő életkörülmények között élők iránt, elfogadják döntéseiket, életszervezésüket és szempontjaikat. A másik elképzelésem az volt, ha egy csoport önreprezentációját beemeljük egy társadalmilag elismert intézmény keretei közé, az megnyitja a kapukat az érintettek előtt. Előbbi talán sikerült, mindenki egy kicsit hajléktalannak érezte magát a kiállításon, mindenki számos helyzetre és problémára ismert rá, amit élete során átélt: a látogatók egymás után mesélték a saját történeteiket a bemutatott témák kapcsán. Az utóbbi elvárás azonban megmaradt a vágyak szintjén: a hajléktalanságban vagy lakásszegénységben élő látogatók csoportja továbbra is hiányzik a múzeumból. Az intézményekkel kapcsolatos előítéletek és beidegződések (a múzeumhoz mint szakrális tér), valamint a kirekesztő intézményi tapasztalatok feloldásához nem elég a szimbolikus rend megváltoztatása vagy egyetlen (bár hosszú távú) közös munka.

Csengei Andrea

A kiállítás létrehozásában a kíváncsiságom volt a domináns szempont. Már egy éve dolgoztam a *Tettek ideje* kutatáson, amikor lehetőség adódott arra, hogy egy nagyobb – és lényegesen dekoratívabb – térben bemutathassuk a kutatásunk anyagát. Ez abszolút felvillanyozott.

A részvételi akciókutatást nagyon pozitívan éltem meg. Már a kutatás kezdetén azt gondoltam (amit sokan nem osztottak a kutatótársaim közül), hogy mindenhová el kell vinni az eredményeinket, ahová csak lehetőségünk van. Igyekeztem a csoportnak a közös munka során átadni azt a meggyőződésemet, hogy a kutatásunk nem öncélú. Persze az egyes kutatók számára teljesen mások voltak a motivációk és a lehetőségek. Én annak ellenére, hogy lakásszegénységben, valóban méltatlan körülmények között éltem és élek, mégis jobb helyzetben voltam sok társamnál. Egyrészt mindig volt munkám, amit megfizettek. Másrészt az ingatlan, amelyben élek, bár romos, de saját tulajdonú. Így nem voltam kiszolgáltatva főbérlőnek, háztulajdonosnak, „csak” a végrehajtókkal, a szolgáltatókkal (áram, gáz) és az elemekkel (hideg, eső, fagy, szél) vívtam, vívom a harcaimat. A kutatás előtt nagyon elkeseredett voltam. Előbb Hollandiába készültem munkát vállalni, majd adódott egy lehetőség, hogy négy évre Izraelbe menjek. A családom és a barátaim buzdítása ellenére azt éreztem, nekem itthon van a helyem, itt kell megtalálnom a megoldást. Itthon szeretnék élni és dolgozni, méltó körülmények között. Ekkor jelentkeztem a Közélet Iskolája kutatásába. Tudom, hogy jól döntöttem. És ezt ma már a környezetem is elismeri. Hiszen látják azt a hatalmas változást, amin keresztülmentem. Mindig harcos típus voltam, de 2014 végére azt éreztem, csak szélmalomharcot vívok, kiégtem, megkeseredtem. Aztán harcostársakra, sőt vezetőkre találtam. Régen ösztönből éreztem, hogy mindazért a „rosszért”, ami engem ért az életemben, nem lehetek egyedül és kizárólag felelős. Ma már tudom, hogy ez az érzés igaz. Ma már tudás és tudatosság van az érzések mögött, ami erőt ad. Megsokszorozza az energiáimat, empátikusabbá tesz a munkavégzésben és a társas kapcsolataimban, szolidárisá mások gondjai iránt. Visszanyertem az önbizalmamat, hiszek önmagamban, és ami a legfontosabb, hiszek a változásban. Ilyen előzmények után „talált meg” a Kassák Múzeummal közös munka lehetősége. Persze hogy az első reakcióm az volt, hogy iiiiiiigeeeee!

Ha lakhatást emlegetünk, akkor nem valami eszement, földtől elrugaskodott vágyálomról beszélünk, hanem az emberi lét egyik alapját adó, nélkülözhetetlen feltételről. Kisgyermekkorom óta felháborít, hogy vannak emberek, akiknek nincs hol lakniuk. Az még inkább felháborít, hogy ezért még üldözik is őket. Azokat az embereket, akiknek van hol lakniuk, mindenképpen szembesítenünk kell a probléma létezésével. Megoldási lehetőséget is kell kínálnunk, ami mögé becsatlakozhatnak. Lakhatás nélkül semmi nincs. Nincs munka, család, szerelem, biztonság, élet. Ha valaki jártában-keltében a városban hajléktalan embert lát, akkor ne az jusson eszébe: „Íme, megint egy, aki ezt az életformát választotta”, hanem ez: „Megengedhetetlen, tűrhetetlen. A lakhatás alapvető emberi jog.” A szemléletváltoztatás az én személyes felelősségem is, hiszen lakásszegénységben élek. Tudom, ha valaki először lát, akkor ezt véletlenül sem feltételezi rólam.

Ezért nemcsak fontosnak, de kötelességemnek is tartom, hogy felhívjam az emberek és a társadalom figyelmét arra, hogy „itt élnek közöttünk”. Ahogyan én is. Sokan vagyunk. Csak nem látszunk. De ha tudunk még tenni, akkor tennünk kell. Azokért, akiknek már hangjuk sincs. Akik megfagynak az otthonaikban, akiknek elviszik a gyermekeit, akik éheznek, akiknél kikapcsolták az áramot. Ez kötelesség. Számomra.

Egy ilyen kiállítás fő eredménye mégiscsak az, hogy ha „gyomorszájon vág”. Úgy gondolom, hogy ez megtörtént. Sokak elgondolkodtak azon, hogyan fordulhatott elő ez a 20. században. Annyit vártam, amennyit a kiállítás adhatott. Beállítottuk az ébresztőórát. Egyszer majd megszólal. És az újraébredés lesz. A magyar társadalomban igenis ott van a potenciál, hogy tegyen az ilyen iszonyatos igazságtalanságok ellen.

Horváth Kitti

Mesterszakos tanulmányaim első tanéve alatt gyakornokként dolgoztam egy kortárs művészeti galériában, ahol lehetőségem nyílt, hogy megismerjem, miként működik egy ilyen vállalkozás. Később, egy egyetemi kurzus keretében látogattunk el a Kassák Múzeumba, ezután jelentkeztem gyakornoknak. Így csöppentem bele a *Tettek ideje* munkálataiba. Az önkéntes munka és a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos kezdeményezések korábban is fontosak voltak számomra, de az teljesen új volt, hogy az érintettek bevonásával közösen szülessen tudományos jellegű kutatás, majd ebből professzionális múzeumi kiállítás. Úgy éreztem, hogy végre egy olyan projekt részese lehetek, amelynek valós értelme és haszna van, hiszen felhívja a figyelmet egy társadalmi problémára és a múltbeli megoldási kísérletekre, példát mutat a ma emberének. Kíváncsian vártam, hogy milyen lesz a közös munka, mennyire fogunk egy nyelvet beszélni, hiszen nagyon vegyes társaság ült össze kéthetente.

A kiállítástól azt vártam, hogy viszonylag nagymértékű sajtóvisszhangot kap, amely képes széles körben megismertetni a lakhatási mozgalmak történetét, a lakhatással kapcsolatos problémákat, a lakhatási jog gyakori eltiprását. Ez a figyelemfelhívás hasznos lehet a témával foglalkozó szervezetek, alapítványok munkájában. Titkon abban is bíztam, hogy az eredmények reményt is adnak az érintetteknek, akik történetének szintén a múzeum falain lenne a helyük.

Személy szerint nagyon sokat köszönhetek ennek a projektnek, hiszen nem csupán arra volt lehetőségem, hogy első kézből lássam egy múzeumi kiállítás létrejöttét, de részt is vehettem a munkában, majd a mesterszakos szakdolgozatomat is a *Tettek idejéről* írtam. Érdekes és értékes emberekkel ismerkedhettem meg, az érintett kutatók pedig interjút adtak nekem, meséltek az életükről, problémáikról. Bár ezelőtt több szervezetnél is segítettem önkéntesként, valamint a munkahelyem révén is volt alkalmam bekapcsolódni karitatív kezdeményezésekbe, mégis úgy érzem, az utóbbi időben sokkal jobban figyelek másokra, próbálok minél aktívabban segíteni. Az álláskeresőben is elsődleges szemponttá vált számomra, hogy az adott cég vagy intézmény aktív legyen CSR-tevékenységek terén.

ze Eszter

A kiállítás előkészítő fázisában csatlakoztam a csoporthoz a Kassák Múzeum munkatársaként Csatlós Judit hívására. Bár 2016 szeptemberétől munkahelyet váltottam, a *Tettek ideje* projektben önkéntesként tovább dolgoztam, mivel fontossá váltak számomra a csoport tagjai, a kiállítás létrehozása és a téma bemutatása. Ahogy fokozatosan megismerkedtem a csoport tagjaival és a Közélet Iskolája küldetésével, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy milyen nagy szükség van a reprezentáció kulturális csúcsintézményeiként elképzelt múzeumokban is bemutatni egy olyan kutatás eredményét, mely a magyar társadalom alulról jövő (lakhatási) mozgalmának történetével foglalkozott, ráadásul részvételi és közösségi alapon. Emellett kiemelten fontosnak tartottam a 100 éve egyre gyűrűző lakhatási válság történeti bemutatását és az érintettek közös cselekvési stratégiáit, megoldási kísérleteit és önszerveződését. A kiállítástól részben azt vártam, hogy nagyobb, vagy legalábbis más közönség számára láthatóságot biztosít mind a Közélet Iskolájának, mind a témának. Emellett múzeumi szakemberként nagyon érdekelt, hogy milyen egy részvételi akciókutatásból kinövő, részvételi alapon szervezett múzeumi kiállítás: szerettem volna az ilyen jellegű projektek stratégiájáról tanulni a Közélet Iskolájától, és kialakítani a saját munkafolyamatunkat a csoportunkkal.

Az alapvető elképzeléseim a közös munkáról nem változtak, mivel végig egymást meghallgatva igyekeztünk közösen kialakítani a csoport minden tagjának elfogadható koncepciót, bemutatási módot és önreprezentációt. Ugyanakkor a munka folyamatán részleteiben sokat változtattunk az előzetes elképzelésekhez képest: a múzeum munkatársai számára tovább tartott, amíg a témával ismerkedtek, ahogy a csoport összeszokási fázisa is hosszabban elnyúlt, mint ahogy terveztük. Mivel mindannyian kísérleteztünk ilyen típusú munkafolyamattal kiállítás létrehozása esetében, nem látom és akkor sem láttam problémásnak a gyakorta változó helyzetet, bár egy-egy ponton kétségkívül okozott nehézséget az újratervezés.

Bár dolgoztam már részvételen alapuló művészeti kezdeményezésben, a *Tettek ideje* kiállítás sok személyes hozadékkal járt számomra. Nagyon sokat tanultam a csoporttársaimtól nemcsak az egyes témákról, de a közös munka különböző lehetőségeiről is. Generációk óta majdnem minden családtagom tanár, így a tudás átadása eddig is fontos volt számomra, ugyanakkor a közös tudás megteremtésének olyan új gyakorlataival ismerkedtem meg a projekt keretében, melyek nagyon fontos új alapoknak bizonyultak. És olyan emberekkel dolgozhattam együtt, akiktől nemcsak sokat tanultam, de igazán meg is kedveltem őket.

Thury Lili

Elsősorban grafikusként vettem részt a *Tettek ideje* című kiállításban, amire 2017 augusztusában, majdnem fél évvel a kiállítás megrendezése előtt kértek fel. A kutatás/kiállítás témája teljesen

egybevágtott az érdeklődésemmel: grafikusként is főleg olyan projekteken dolgozom, amelyek valamilyen társadalmi kérdéssel, problémakörrel foglalkoznak. Fontosak számomra a közéleti és szociális ügyek, és hogy a vizuális kommunikációval kapcsolatos tudásomat ezekhez használhassam. A *Tettek ideje* ilyen szempontból különösen jó volt. Akkoriban önkéntes grafikusként épp együtt dolgoztam A Város Mindenkié csoporttal a *6. Lakásmenet* kampányon. Emellett *A város peremén* kutatócsoport tagjaként is sokat foglalkoztam a lakhatás kérdésével (melynek egy szegmense később a kiállításon is szerepelt). Több szempontból fontosnak tartottam a Kassák Múzeum és a Közélet Iskolája kollaborációját: már maga a kutatás egyedülálló volt, hiszen a Közélet Iskolája a budapesti 20. századi lakhatási mozgalmakat olyan lakásszegénységben élő kutatók részvételével dolgozta fel, akik saját bőrükön tapasztaltak meg bizonyos nehézségeket a mindennapjaikban – és több résztvevőnek saját élményei is voltak a feldolgozott témák kapcsán (kalákázás, újjalotai lakótelepi élet, Szatmár utcai Családok Átmeneti Otthona).

A kutatás módszertana, a részvételi akciókutatás érdekesnek és hasznosnak bizonyult, a témáját különösen aktuálisnak gondolom. Továbbá, izgalmas kihívásnak tartom azt, hogy a Kassák Múzeum beemelte a *white cube*-ba és lefordította múzeumi nyelvre ezt a témát. Szimpatikus és demokratikus volt az a módszer, hogy mindezt közösen, a Közélet Iskolájának kutatóival, a Kassák múzeumos dolgozókkal, kétheti rendszerességű megbeszélések keretén belül hozhattuk létre.

Eleve nagyon szeretem a csapatmunkát, amikor sok különböző tudású ember gyűlik össze, és elkezdődik egy hosszas műhelymunka, tapasztalatcsere – ezeket nagyon inspirálónak érzem, és tulajdonképpen ezt a folyamatot vártam a közös munkától. Sokat jelentett számomra, hogy nem egy megszokott megrendelő–grafikus kommunikáció zajlott, ahol általában a tervezésen kívül nem feltétlenül szükséges mélyen bevonódni az adott projektbe. Itt a grafikai munkán kívül én is hozzászólhattam a témához, dönthettem kérdésekben, megismertem a kutatókat, és elmélyedtem a problémában.

A kiállítástól több mindent vártam; elsősorban azt, hogy a múzeumi térben ez a kutatási anyag olyan többletet kapjon, amelyet önmagában a kutatás nem tudott volna nyújtani (jórészt történeti szöveg, kevés kép) – kiállítás formájában az erős vizualitáson és személyes szövegeken keresztül sokkal közelebb hozta a témát és a különböző korszakokat a látogatóhoz. Másrészt a múzeum fontos szerepet vállalt magára azzal, hogy egy olyan fontos ügyet közvetít, amely addig nem szerepelt a „kánonban”, de beemelte a múzeumi diskurzusba; szélesebb nyilvánosságot, más célközönséget szólított meg.

Sokat jelentett a kiállítás közös létrehozása. Szakmailag azért, mert életemben először terveztem teljes kiállításgrafikát, ami nagy kihívás volt – nagyon izgalmas volt betekintést nyerni egy egész kiállítás létrehozásába, illetve egy RAK-kutatás módszertanába és ennek a fúziójába. Szuper csapat kovácsolódott össze, mind a múzeumból, mind a Közélet Iskolájából, emberileg és

szakmailag egyaránt.

Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy az egyik lakhatási tematikához *A város peremén* kutatásunkból is válogattak fotókat és interjúrészletet a kurátorok. A kiállítás kapcsán a múzeumban a RomaKép Műhely szervezésében egy beszélgetés keretében is bemutatkozhatott a kezdeményezésünk, amely közvetett módon érintette a kiállítás tematikáját. A *Tettek ideje* projekt is megerősített abban, hogy továbbra is érdemes társadalmilag elkötelezett kezdeményezésekben intenzíven részt venni, és reflektálni a közéleti kérdésekre.

Bennem semmilyen csalódás nem maradt a kiállítással kapcsolatban, egy katalógus mondjuk még jobban kiegészíthette volna ezt a számomra nagyon kerek munkafolyamatot, de komolyabb hiányérzetem nem maradt.

Néprajzi múzeum 2016 ©